

ABDEST VE GUSLÜN DERÛNÎ ANLAMLARIYLA İLGİLİ OLARAK SÛFİLERİN DEĞERLENDİRMELERİ

İdris TÜRK
Dr. Söke Müftülüğü
idristurk77@hotmail.de

Özet

Temel gayesi Allah'ı hoşnut etmek olan ibadetlerin farklı uygulanış biçimleri, onların kişinin bedenine, çevresine ve ruhuna yönelik başka faydalar da sağladığını gösterir. Tasavvuf erbabı, ibadetlerin özellikle insanın ruhuna bakan hikmetleri üzerinde durmuşlardır. Sûfilere göre her bir ibadetin bâtinî bir anlamı ve sembolü olduğu manalar vardır. Bu durum ibadetlerin ayrı ayrı rükünleri için de geçerlidir. Bu makalede, temizlik olmasının yanında niyetle müstakil birer ibadet halini alan abdest ve guslün bâtinî anlamları üzerinde durulacaktır. Bunu yaparken, alt başlıklar halinde, bu ibadetlerin rükünlerinin derûnî anlamlarına da yer verilecektir.

Anahtar kelimeler: Abdest, Gusül, Temizlik, Bâtınî Anlam.

COMMENTARIES OF SÛFÎS ABOUT ABLUTION AND GUSL'S INNER MEANINGS

Abstract:

Although worshsip's essential aims are contentment of Allah their different forms show that worships are useful for its performers body, surroundings and soul as

well. As sûfis believe that each worship has an inner meaning their commentaries about this topic have been focused on the worships' and elements' of worships profits for soul. This paper discusses the inner meanings of ablution and gusûl (having a bath with the intention of worship). Our second aim is mentioning the inner meanings of the elements of these worships.

Keywords: Ablution, Gusl, Cleaning, Inner Meaning.

Giriş

Semavî kökenli dinlerin tamamında olduğu gibi İslam'daki ibadetler de, en başta Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak için yapılır. Bununla birlikte ibadetlerin her birisi -farklı uygulanış şekilleriyle- kişisel ve toplumsal açıdan birtakım hikmetler içerir. Bunlardan bir kısmı, kalbin bir veya daha çok sayıda hastalığını gidermek gibi hikmetlerdir. Bu açıdan değerlendirildiğinde her ibadet, farklı bir manevî temizliktir. Bunun yanında, uygulanışı itibarıyla bizzat beden temizliği sağlayan ibadetler de mevcuttur. Allah Teâlâ, Kur'ân-ı Kerim'de, namaza kalkan kişinin abdest almak niyeti ile yüzünü, ellerini ve ayaklarını yıkayıp, başını mesh etmesini; cünüp olan kişinin ise gusûl abdesti almak niyeti ile tüm vücudunu yıkamasını emreder.¹

İslâm âlimleri, temizlik ile ilgili ayetin ifadesinden yola çıkarak, ibadet maksadı ile yapılan temizliği iki kısma ayırmışlardır. Bu tasnife göre temizliğin birinci şekli "*tahâret-i suğrâ*"; ikinci şekli ise "*tahâret-i kübrâ*" olarak isimlendirilir. Bunlardan birincisi ile abdest; ikincisi ile de gusûl kastedilmektedir. Abdest ve gusûlün her ikisi de kişiyi, "*hades*" olarak adlandırılan hükmî kirlere arındırır. Buna göre "*tahâret-i suğrâ*" olarak da kabul edilen abdest, abdestsiz olmak anlamındaki küçük hadesten arınma sağlarken; "*tahâret-i kübrâ*" sayılan gusûl ise, cünüplük hali ile oluşan büyük hadesten temizler.²

Maddî anlamda mevcut olmadığı halde hükmî olarak var kabul edilen kirlere arındırma ve kişiyi ibadete hazırlama yönleri ile ön plana çıkan abdest ve gusûl gibi temizlikler, esasında kendileri de müstakil birer ibadettir. Çünkü onlar da Allah Teâlâ'ya yakınlık amacı ile yapılmaktadır. Ayrıca bir fiilin ibadet sayılabilmesi için gereken temel şart olan niyet, her ikisinde de mevcuttur. Bunun yanında, namazın şartlarından olan abdest veya gusûlden sonra her

¹ Bkz. *Mâide*, 5/6.

² Bkz. Şah Veliyullah Ahmed b. Abdirrahman Dihlevî, *Hüccetullâhi'l-Bâliğa*, Çev. Mehmet Erdoğan, I-II, İz Yay., İst., 2002, c. I, s. 263-264.

defasında namaz kılmak gibi bir zorunluluk da yoktur.³ Bir başka ifadeyle kişi, sadece ibadet yapmak maksadıyla da abdest veya gusül alabilir.

Zâhirde beden temizliği olarak görüldüğü halde, niyetle müstakil birer ibadet haline gelen abdest veya gusül gibi dinî uygulamalar, bu yönüyle sûfi çevrenin dikkatini çekmiştir. Zira sûfilere göre Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak için yapılan bu tarz temizlik, aynı zamanda, birtakım derûnî manaları temsil eder. Bu yaklaşım şekli ile mutasavvıflar, temizlikten kastın, sadece su ile yapılan arınma olmadığına işaret ederler. Aslında, “*temizlik imanın yarısıdır*”⁴ hadisinde de, beden temizliği ile bâtinî temizlik arasında bir ilişki olduğu ima edilmektedir. Çünkü bâtin kirlerle dolu olduğu müddetçe, yalnızca maddî kirlere arınma düşüncesi ile yapılan temizliği imanın yarısı olması uzak bir ihtimaldir.⁵

Gerek abdest gerekse boy abdesti, maddî birer temizlik ameliyesi olsa da, her iki ibadetin de -özü itibarıyla- sembolü olduğu pek çok derûnî manalar vardır. Suyun bulunmadığı veya su kullanmanın sakıncalı olduğu durumlarda abdest veya boy abdesti yerine toprakla “*teyemmüm*” edilmesi de, bu düşüncüyü desteklemektedir.⁶

Teyemmüm, onu abdest yerine yapan kimse için abdest; gusül yerine yapan kimse için de gusül hükmündedir. Dolayısıyla kişiyi, abdest veya gusülden hangisinin yerine yapmışsa, onun temizleyeceği hadesten temizler. İsmail Hakkı Bursevî (ö. 1137/1725), teyemmümün abdest yerine geçmesini, teyemmüm yaparak hükmî kirlere arınan insanın kendisinin de topraktan gelmesi ile açıklar.⁷

Su ve toprak ile sağlanan hükmî temizlikler arasındaki hazırlama itibarıyla, benzeri maksatlara hizmet eder. Bu durum temizliğin, zâhirî uygulamasının yanında, manevî bazı yönlerinin bulunduğunu da açıklamamıza yardımcı olur. Temizliğin, kişinin maneviyatını etkileyen bu yönü ise, yukarıda zikredilen hadis-i şerifte, “*imanın yarısı*” olarak anlatılan tarafıdır. Esasında, ibadet amacı ile yapılan temizliğin toprakla da yapılabilir olması, onun, “*maddî temizlik*” sağlamanın ötesine geçtiğini gösterir. Bunu hisseden kişi, yıkanmaktan en

³ Bkz. Ebû Tâlib Mekkî, *Kûtû'l-Kulûb (Kalplerin Azığı)*, I-IV, Haz. Muharrem Tan, İz Yay., İst., 2004, c. III, s. 301.

⁴ Müslim, *Tahâre*, 1.

⁵ Ebu Hâmid Muhammed b. Muhammed Gazzâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Din*, Çev., A. Müftüoğlu, I-IV, Tuğra Yay., İst., 1989, c. I, s. 318; Özellikle bu hadisten yola çıkarak değerlendirildiğinde bazı sûfiler, temizlikten kastın, sadece kötü ahlaktan temizlenmek olduğunu dahi söylemişlerdir. Bkz. İsmail Ankaravî, *Minhâcü'l-Fukarâ*, Haz. Safi Arpaguş, Vefa Yay., İst., 2008, s. 153; Ne var ki abdest ve gusül gibi farz olan temizlik çeşitleri, maddî temizlik de sağladığından, bu yorum, tek taraflı kalmaktadır.

⁶ Bkz. Mehmet Demirci, *İbadetlerde Manevi Boyut*, Mavi Yay., İst., 2004, s. 39; Ayrıca bkz. Süleyman Uludağ, *İnsan ve Tasavvuf*, Mavi Yay., İst., 2001, s. 15.

⁷ Bkz. İsmail Hakkı Bursevî *Şerhu Şuabi'l-İman*, (İman Esaslarına Tasavvufî Bir Bakış), Haz. Yakup Çiçek, Dârul Hadis Yay., İst., 2000, s. 108.

önemli kastın, aslında, Allah'ın huzuruna çıkmadan önceki “arınma” olduğunu hatırlar ve bu şekilde namaza niyet eder.⁸

Maddî temizliğin, kişiye bâtinî arınma aracı olabilmesi için, birtakım temizlik basamaklarından geçilmesi gerekir. Maddî temizlikten manevî temizliğe geçişi derecelendiren Gazzâlî (ö. 555/1111)'ye göre bu, dört aşamalı bir geçiştir. Bunlar: 1) Maddî necaset ve pisliklerden temizlenmek, 2) Azaları, günahlardan temizlemek, 3) Kalbi, kötü hasletlerden temizlemek, 4) Sırrı, mâsivâdan temizlemektir. Gazzâlî, temizliğin bu son derecesinin, sadece peygamberlere ve sıddıklara mahsus olduğu kanaatinde dir.⁹

Maddî temizlikle gelen bâtinî arınma kişinin makamına göre farklı seviyelerde olsa da, yapılan değerlendirmelerden sonra sûflerin nazarında temizliğin, zâhirî (bedenî) ve bâtinî (kalbî) olmak üzere iki ana şekli bulunduğunu söylemek mümkündür. Zâhirdeki temizlik, namazın sahih oluşunun şartı iken; kalpteki temizlik, marifetin elde edilmesi için gereklidir. Bu yönüyle her iki temizlik de, marifet zincirinin halkalarıdır. Zâhirsiz bâtin olamayacağına göre, bunlardan ikincisinin gerçekleşmesi de, birincisinin varlığına bağlıdır. O halde maddî temizlik de, manevî temizlik gibi önemlidir.

Temizliğin birinci şekli olan bedenî temizlik, kişinin elbisesini, bedenini ve namaz kılacağı yeri, necaset kabul edilen şeylerden arındırması ile gerçekleşir. Bunun sağlamak için temiz ve kullanılmamış su gerekir. Temizliğin diğer yönü ise, rûhun ve kalbin, çirkin ahlâki vasıflardan ve mâsivadan arınmasıyla gerçekleşir. Bunu sağlamak da, halis ve saf bir tevhit ile mümkündür.¹⁰ Şu halde, zahirin temizliği su ile yapıldığından, örneğin bedenden necis bir şey çıktığında onu su ile yeniden sağlamak mümkündür. Bâtının temizliği ise, haset, kin, kendini beğenme, kibir, gıybet ve yalan gibi kötü fiillerle bozulduğundan, onu yeniden sağlamak için ihlâslı bir tevbe ve pişmanlık gerekir.¹¹

Zâhirî temizlik de sağlayan abdest veya gusûl, bazı ibadetleri yerine getirmenin şartı olduğuna göre bu manada temizlik, ibadette ilk mertebedir. Bâtinî temizliğin ilk adımı olan tevbe ise, bu yolda ilerleyen sâlikin ilk makamıdır.¹² Bu nedenle abdestle Hakk kapısına yönelenler, dış ve iç abdestine sahip olmayı hedeflemelidir. Zâhirle yetinen kimse için, dış temizlik yeterli

⁸ Michaela Mihriban Özelsel, *Halvette 40 Gün*, Çev. Petek Budanur Ateş, Kaknüs Yay., İst., 2002, s. 160.

⁹ Gazzâlî, *İhyâ*, c. I, s. 318; Gazzâlî'nin tasnifinde ifade edilen ve temizliğin derecelerinden olan, azaları günahlardan, kalbi kötü hasletlerden ve sırrı mâsivâdan temizlemek için abdest ve gusûl yalnızca bir basamaktır. Bu denli bir bâtinî temizlik elde etmek için imanın esaslarının ve diğer ibadetlerin temsil ettiği manaları bilmek ve fevakkür etmek de büyük önem arz etmektedir. İman esaslarının ve diğer ibadetlerin bâtinî anlamları ile ilgili olarak bkz. İdris Türk, *Tasavvuf Düşüncesinde İbadetlerin İç Anlamı*, DEÜSBE, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir, 2009.

¹⁰ Bkz. Ankaravî, *Minhâcü'l-Fukarâ*, s. 154; Ayrıca bkz. El-Hucvirî, Ali b. Osman el-Cüllâbî, *Keşfü'l-Mahcûb*, (*Hakikat Bilgisi*), Haz., Süleyman Uludağ, Dergah Yay., İst., 1996, s. 425-426.

¹¹ Abdülkâdir Geylânî, *Sırru'l-Esrâr*, Ter. Mehmet Eren, Gelenek Yay., İst, 2006, s. 66.

¹² Hucvirî, *Keşfü'l-Mahcûb*, s. 429.

gelebilir. Ancak kalbi ile de yakınlık elde etmek amacıyla olan kişinin, bunu tevbe ile yapması gerekir.¹³

Sûfiler, nefsi temizlemesi ve kalbi saflaştırması açısından, bâtının temizliğine daha çok vurgu yaparlar. İlk sûfilere itibaren “zâhirî tahâret” ve “bâtınî tahâret” gibi ifadelerin kullanılması¹⁴ da, temizliğin bâtınî yönünün, en az görünen yönü kadar önemli olduğunun bir açıklaması gibidir. Zaten genel anlamda da dışın içe etki etmesi bir vakiadır. Dolayısıyla dış temizlik de içe nüfuz edecektir.¹⁵

Ne var ki onlar bunu bir denge gözeterek yaparlar. Yani tasavvufta zâhir – bâtın ayırımına uygun olarak her iki vecheye de önem atfedilir. Ele alınan konuya ya da yaklaşım tarzına göre, bu vechelerden biri diğerleri hilafına biraz daha tebarüz edip belirginleşebilir; fakat bu, mezkur vechenin diğerleri hilafına mutlaklaştırılacağı anlamına gelmez.¹⁶ Bu anlayışa paralel olarak sûfiler, zâhiri bâtın ya da bâtını zâhir hilafına mutlaklaştıracak bir dil de kullanmazlar. Bir başka deyişle zâhirî boyut kuru bir araç değildir.

Sûfilerin temizlik anlayışları ve ilimlerinin genel karakteristiği birlikte değerlendirildiğinde, esasında onların maddî temizliğe, manevî temizliğe ulaştırıcı bir araç olduğu nispette önem atfettikleri söylenebilir. “Allah sizin dış görünüşünüze bakmaz, fakat kalplerinize ve amellerinize bakar”¹⁷ hadis-i şerifi de, bu görüşe bir delil niteliğindedir.

Normal bir beden temizliği yaparken bile abdest veya gusül almanın sünnet oluşunun temelinde de bu ince nokta vardır. Çünkü abdeste niyet etmeksizin abdest azalarını yıkamak veya cünüp olmadığı halde bütün bedeni yıkamak, yalnızca zâhirî temizlik sağlar. Oysa böyle bir temizlikle birlikte abdest veya gusül almak, kişinin kendisini (bâtınını) temizlemesine de yardımcı olur. Maddî temizlik yapmak ve kişinin kendini temizlemesi arasında da, önemli bir fark vardır. Bu husus, “mü’min, kirli olabilir; fakat asla necis olamaz” şeklinde meşhur olmuş sözde, net bir şekilde ifade edilmiştir. İslâm, temizliğe ve sağlığa önem veren bir dindir. Bununla birlikte O’nun, temizliğin bâtınına verdiği önem daha derindir.¹⁸

Tasavvufî anlayışta, kalp temizliğinin beden temizliğine göre ön plana çıkması, abdest ve gusül gibi ibadetlerin zâhirî şartlarının yerine getirilmemesini

¹³ Demirci, “İbadetlerin İç Anlamı”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Dergi*, ss. 9–30, Sayı 3, Ankara, 2000, s. 13.

¹⁴ Uludağ, *İnsan ve Tasavvuf*, s. 15.

¹⁵ Bkz. Özelsel, *Halvette 40 Gün*, s. 42.

¹⁶ Bkz. Mustafa Çakmakçoğlu, *İbn Arabî’ye Göre İbadetlerin Manevî Yorumları*, İnsan Yay., İst. 2011, s. 21.

¹⁷ Müslim, *Birr*, 32,33; İbn Mâce, *Zühd*, 9.

¹⁸ Annemarie Schimmel, *Tanrının Yeryüzündeki İşaretleri*, Çev. Ekrem Demirli, Kabalıcı Yay., İst., 2004., s. 132.

yahut eksik yapılmasını meşru kılmaz. Buna göre, abdest yahut boy abdesti alan kimse, yaptığı ibadetin tüm şartlarını yerine getirmelidir. Ancak bunların manalarının farkında değilse gaflet içindedir. Aslında bu durum diğer ibadetler için de geçerlidir. Yani ibadetleri fikhî kurallarına göre yerine getirip de onlardan amaçlanan derûnî manalardan nasibi olmayan kimsenin durumu da aynıdır.¹⁹

Gazzâlî, zâhirî temizliğe riayet ettiği halde bununla yetinen kişiyi, evinin dışını badana ettirip temizlediği halde, içini silmeden, süpürmeden pisliklerle dolu halde bırakıp, sonra da evine padişahı davet eden kişiye benzetir. Böyle bir kimse, padişaha karşı küstahlık yapmış, bu nedenle de cezayı hak etmiştir.²⁰

Maddî temizliğin, kalp temizliği ile anlam kazandığını gösteren bir rivayete göre Şiblî, bir gün camiye gitmek üzere abdest alır. Ancak hâtiften bir ses ona, “Zâhirini yıkadın ama kalp safası nerede?” diye sorar. Bu olaydan sonra Şiblî (ö. 334/945)’nin tüm mülk ve mirasını bağışladığı ve bir tek elbise ile bir yıl geçirdiği anlatılır. Şiblî, bir süre sonra Cüneyd-i Bağdâdî (ö. 297/910)’ye gittiğinde Cüneyd, yaptığı temizliğin gayet faydalı bir temizlik olduğunu belirtmiş ve kendisine, “Allah seni daima temiz kılsın” demiştir.²¹

Kur’ân’ı Kerim’in, “...ve “(Mescid-i Nebî’de) temizlenmek isteyen adamlar vardır, şüphesiz ki Allah temiz olanları sever”²² mealindeki ayeti, kalbin saf ve nurlu olmasının, temizlikten kastedilen önemli manalardan birisi olduğunu gösterir. Çünkü bu, aynı zamanda (ayette bahsedilen) suffa ehlinin vasıflarındandır.²³ Zâhirin pis olan şeylerden arındırılması gibi, bâtının da -kalbi aşağı ve basit duygulardan uzaklaştırmak suretiyle- temizlenmesi gerekir. “O adamlar ki, ne ticaret ne de alışveriş kendilerini Allah’ı zikretmekten alıkoyar”²⁴ ayeti, bu vasfı kazanmış kişilerden bahseder.²⁵

Bedenî temizliğin kalbî temizliğe ulaştırması, birtakım şartların yerine getirilmesi ile mümkündür. Örneğin, abdesti sadece maddî temizlik olarak algılayanlar, bedenlerini temizledikleri halde, ruhlarını arı hale getiremez; namazın hakikatini de idrak edemezler. Abdest, tevbenin remzidir, tevbe de abdestin sırrıdır. Remizden sırra intikal edemeyenler, abdestin manasını, mahiyetini, hikmetini ve gayesini kavrayamazlar. Tasavvufta manevî yolculuğa yeni giren kişilere önce abdest aldırılıp sonra tevbe ettirilmesi de, önce zâhirî ve bedenî, sonra da bâtınî ve rûhî temizliğin mevcut olması gerektiğini göstermek

¹⁹ Hamdi Kızıler, “Câhidî Ahmed Efendî’nin Abdest, Namaz ve Hac İbadetlerine Dair Bazı Bâtınî Yorumları”, *Tasavvuf, İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, ss.151–159, Sayı, 17, Ankara, 2006, s. 155.

²⁰ Gazzâlî, *İhyâ*, c. I, s. 344.

²¹ Bkz. Hucvirî, *Keşfü’l-Mahcûb*, s. 428.

²² *Tevbe*, 9/108.

²³ Bkz. Ebûbekir Kelâbâzî, *Ta’arruf (Doğuş Devrinde Tasavvuf)*, Haz., Süleyman Uludağ, Dergah Yay., İst., 1992, s. 55–56.

²⁴ *Nûr*, 24/37.

²⁵ Uludağ, *Keşfü’l-Mahcûb Girişi*, s. 63.

içindir. Böylece abdest, manası olmayan bir hareket şekli olmaktan çıkarak ahlâkî ve rûhî temizliğin sembolü haline gelmiş olur.²⁶

1. Abdestin İç Anlamı

Genel anlamda maddî temizlik, tasavvuf düşüncesinde birtakım iç anlamlar ihtiva etmektedir. Önceki kısımda, temizliğin bu yönüyle ilgili değerlendirmeler yapıldı. Ancak hem maddî temizlik sağlayan, hem de müstakil birer ibadet olması hasebiyle kendilerine has iç anlamlar taşıyan abdest ve gusülden ayrı başlıklar halinde bahsedilmeye ihtiyaç vardır. Çünkü her iki ibadet de, farklı icra ediliş biçimleri ile birtakım bâtınî manaları temsil eder. Hükmî kirlerden arındırıldığı için abdest, namazın; gusül de, cünüplükten kurtulmanın birer şartıdır. Sadece bu durum bile, her iki abdestin de farklı derûnî manaları temsil ettiğini ima eder.

Taharet-i suğrâ olarak da isimlendirilen abdest, Arapçadaki “*vudû*” kelimesinin karşılığı olarak kullanılır. “*Abdest*”, Farsça’da el suyu manasında²⁷ iken, Arapça karşılığı olan “*vudû*”, sözlükte, temizlik ve güzellik²⁸ gibi anlamlara gelir. Abdestin, bir fıkıh terimi olarak manası ise, bazı dini ibadetleri yerine getirmek için, dirseklere kadar elleri yıkamak, yüzü yıkamak, başın dörtte birini mesh etmek ve topuklar dâhil olmak üzere ayakları yıkamaktan ibaret olan temizlik ameliyesidir.²⁹

Mutasavvıflar, “*Ey iman edenler! Namaz kılmaya kalktığınız zaman yüzlerinizi, ve dirseklerinize kadar ellerinizi yıkayın; başlarınıza mesh edip topuklara kadar da ayaklarınızı (yıkayın)*”³⁰ ayetinin gereği olarak, şer’î kurallarına göre abdest alınması gerektiğini belirtirler. Bu, abdestten kastedilen ilk husustur ve onun zâhirî zorunluluğudur. Ancak, sûfilerin asıl üzerinde durduğu konu, abdestle çirkin sıfatlardan ve kötü ahlâktan nasıl temizleneceği ve bâtın güzelliğinin nasıl kazanılacağı olmuştur. Abdestin bu yönü, “*bâtınî abdest*” olarak da değerlendirilebilir. Abdest, Hakk’a yönelmeye bir hazırlıktır. Hakk kapısına yönelenler de, dış ve iç abdestine sahip olmayı hedeflemelidir. Zâhirle yetinen kimse için dış temizlik yeterli gelebilir. Fakat ruhuyla da yakınlık elde etmek amacıyla olan kimsenin, içini de temizlemesi gerekir.³¹

Tasavvuf erbabı, zâhirî arınmaya göre bâtınî temizliği neden ön plana çıkardıklarını izah ederken, asr-ı saadetten bazı olayları naklederler. Bu rivayetlerden birine göre Hz. Ömer, şaraptan sakınmadıklarını bildiği halde, Hıristiyanlardan birine ait bir kabı yıkayarak, ondan abdest almıştır.

²⁶ Bkz. Hucvîrî, *Keşfü'l-Mahcûb*, s. 63.

²⁷ Şemseddin Sami, *Kâmûs-i Türkî*, Çağrı Yay., İst., 1996, s. 16.

²⁸ Lütfi Şentürk - Seyfettin Yazıcı, *İslâm İlmihali*, D.İ.B. Yay., Ankara, 2003, s. 82.

²⁹ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Rehber Yay., Ankara, 1997, s. 61.

³⁰ *Mâide*, 5/6.

³¹ Demirci, *İbadetlerde Manevi Boyut*, s. 34.

Hız. Peygamber'in ashabı da bazen, seccade sermeden yerde namaz kılar, yalınayak yolda yürür, uyuyacakları zaman bazen altlarına bir şey sermezdi. Süflerin durumları da bu rivayetlerde bahsedilenlerle benzerlik arz eder.³²

Bu örneklerden yola çıkarak -ibadetin şeklen yerine gelmesi için- süflerin bazen ruhsatlarla yetinebildiklerini söylemek mümkündür. Ancak onlar ibadetin meyvesi olan bâtinî arınmayı elde etme hususunda, daha titiz davranırlar. Abdestte de durum bu şekildedir. Bu bakış açısına göre, abdest alırken özellikle manevî kirlilerden temizlenmek, hedef alınmalıdır. Bu esnada, geçmiş hatalardan pişmanlık duyarak, gelecek için iyi kararlar alınabilir. Kişinin, pişmanlık duyarak geçmişini temizlemesi için de tevbe ile işe başlaması gerekir.

İyi ve kötü işler organlarla yapılır. El işler, yapar, yıkar ve yazar; ağız yer içer, iyi-kötü sözler söyler, konuşur; burun koklar, gözler görür, kollar saldırır ve yakalar; kulaklar işitir ve dinler; ayaklar ise sahiplerini pek çok yere götürür. Bütün bu organlar bazen günah ve yasak sınırını aşabilir. Kişi, abdest sırasında içinden okuyacağı dualarla, söz konusu edilen olumsuz hareketlerin etkisinden kurtulmaya çalışabilir. Abdest almak isteyen kimsenin, önce niyet etmekle, bu temizliğe rûhî-manevî olarak hazırlanması,³³ daha sonra da, abdestini titizlik içerisinde alması gerekir. Zira abdest, ruhun arınmasının sembolüdür.³⁴ Sembolü olduğu şeyin önemi, ona da önem verilmesini gerektirir.³⁵

Abdestin kendisi, bazı derûnî manaları temsil ettiği gibi, onun farz veya sünnet olan rükünleri de farklı bazı bâtinî manaların sembolüdür. Şu halde abdest alarak arınmanın zirvesini yaşamak isteyen kişi için, onun rükünlerinin iç anlamlarını bilmek, büyük önem arz eder.

³² Ebû Hafs Şihâbuddin Ömer Sühreverdî, *Avârifü'l-Maârif (Tasavvufun Esasları)*, Çev. Hasan Kamil Yılmaz-İrfan Gündüz, Erkam Yay., İst., 1989, s. 372.

³³ Demirci, "İbadetlerin İç Anlamı", s. 10.

³⁴ Annemarie Schimmel, *Tasavvufun Boyutları*, Çev. Yaşar Keçeci, Kırkamber Kitaplığı Yay., İst., 2000, s. 173.

³⁵ İbnü'l-Arabî, ibadetler söz konusu olduğunda, bütün hükümleri Allah cihetinden, O'nun insan üzerindeki tecellileri cihetinden yorumlar. Dolayısıyla onun bütün yorumları temelde varlık, insan ve yaratılış hakkındaki fikriyatına dayanmaktadır. Çakmaköğlü, *İbn Arabî'ye Göre İbadetlerin Manevî Yorumları*, s. 55; İbnü'l-Arabî'nin nazarında, şer'î emirler söz konusu olduğunda insanın hem zâhirine hem de bâtinine yönelik kuşatıcı bir hitap vardır ki, onun ibadetler noktasındaki izahatları zâhir-bâtin arasındaki bu bütünlüğü ve mükemmel uyumu gayet iyi yansıtır. Bir diğer cihetten bu uyum, velayet mertebesinin tahakkukunu gerçekleştirecek olan manevî yolculukla şeriatın zâhirinin ne kadar iç içe geçmiş olduğunu, daha doğru bir ifadeyle aynı gerçekliğin farklı görünüşleri olması hakikatini gayet iyi aşikar etmektedir. Bkz. *a.g.e.*, s. 57.

1.1. Abdestin Farzlarının İç Anlamı

1.1.1. Elleri Yıkamak

Abdestin farz kılındığı ayette geçen ilk rükün yüzü yıkamak³⁶ olduğu halde abdeste elleri yıkayarak başlamak sünnettir.³⁷ Abdest esnasında elleri yıkamak, ilgili ayette, “*ile'l-merâfik*” ifadesi ile emredilmiştir. Bu ifadeye göre de elleri yıkamaktan kasıt, dirseklere kadar olan kısmın yıkanmasıdır.

Eller, kişinin dış dünya ile olan ilişkilerinde en çok kullandığı organlardır. Kişi, birçok işi eliyle yapar ve nesnelere eliyle dokunur. Abdest alırken de diğer organlar elle yıkandığına göre temizlik yapacak olan ellerin temiz olması, hikmet gereğidir. Mutasavvıfların, elleri yıkamanın iç anlamı ile ilgili yaptıkları yorumlar, ellerin bu özelliğini hesap ettiklerini göstermektedir. Câhidî Ahmed Efendi (ö. 1053/1643), elleri yıkamanın, kişinin sahip olduğu tüm kuvvetlerini riyazet, mücâhede ve takva suyu ile yıkayıp; heva ve hevesten kurtularak sâlih amel işlemesi manasına geldiğini belirtir.³⁸

Abdestin ilk rüknü olan elleri yıkamanın manasının bu denli geniş tutulması, nefsin her bir kuvvetinin takva ile dengelenmesinin önemini de ima eder. Bir bakıma bu durum, nefsin taşkınlıklarının giderilebileceği bir ibadet veya herhangi bir ibadetin içerisinde bir rüknün muhakkak bulunacağını gösterir. Bundan sonraki hal ve hareketler, çizilen bu dengeyi korumaya yönelik olarak sürdürülecektir.³⁹

Sûfiyyeye göre iki eli yıkamak, her iki dünyaya olan yanlış bağlılığı ve ilişkiyi yok eder.⁴⁰ Ellerini yıkarken, dış dünya ile bağ kurduğu bu organlarını doğru istikamette kullanıp kullanmadığını tefekkür eden kişi, gerçekte de günahlara bağlılıktan uzaklaşır. Ellerin bu tefekkür ile yıkanması, gafleti ve dalgınlığı da yok ederek, insanı uyanık ve dikkatli hale getirir.⁴¹ Gaflet ve dalgınlığın önlenmesi ise, dünyaya karşı aşırı sevginin azaltılması ile mümkündür. O halde eller yıkanırken kalbin de, bu aşırı bağlılıktan yıkanması gerekir.⁴²

Mutasavvıfların bir kısmı, elleri yıkarken tüm (dünya adına) nasip ve hazlardan tasarrufun kesilmesi gerektiğini⁴³ belirterek bu çerçeveyi biraz daha genişletmişlerdir.

³⁶ Bkz. *Mâide*, 5/6.

³⁷ Şentürk - Yazıcı, *İslâm İlmihali*, s. 87.

³⁸ Câhidî, Ahmed Efendi, *Kitâbu'n-Nasîha*, Süleymaniye Ktp., İbrahim Efendi Bölümü, nr. 350, vr. 1a-45b, vr. 22b.

³⁹ Kızılar, “*Câhidî Ahmed Efendi'nin Abdest, Namaz ve Hac İbadetlerine Dair Bazı Bâtınî Yorumları*”, s. 154.

⁴⁰ Bursevî, *Şerhu Şuabî'l- İman*, s. 106.

⁴¹ Süleyman Uludağ, *İslâm'da Emir ve Yasakların Hikmeti*, T.D.V. Yay., Ankara, 2003, s. 77.

⁴² Demirci, “*İbadetlerin İç Anlamı*”, s. 12.

⁴³ Hucvirî, *Keşfü'l-Mahcûb*, s. 427.

Kişinin abdestte ellerini yıkarken, “Allahım! Senden uğur ve bereket diler, uğursuzluktan ve felaketten sana sığınırım”,⁴⁴ sağ ve sol kollarını yıkarken de sırayla, “Allahım! Beni defteri sağ tarafımdan verilenlerden eyle, hesabımı kolay kıl” ve “Allahım! Beni defteri sol tarafından verilenlerden eyleme”⁴⁵ dualarını okuması, onun bu manaları tefekkür etmesine yardımcı bir vasıtaadır.

1.1.2. Yüzü Yıkamak

Abdest alırken yüzün farz olarak yıkanması, sūflilere göre önemli manaların sembolüdür. Zira yüz, dış dünyada, kişinin aynası gibidir. İnsanlar, yüzleri ile tanınır. Yüzün döndüğü taraf ise, sahibinin yön tercihi ile ilgili önemli bir göstergedir.

Abdestte yüzün yıkanmasıyla ilgili sūflilerce dile getirilen manalardan birisine göre abdestin bu rüknü, abdest alan kimsenin mecazî anlamda yönünü seçmesi gerektiğini ifade eder. Kişi, yüzünü yıkamakla artık Hakk’dan başka şeylere yönünü çevirmemeye söz vermelidir.⁴⁶ Yönünü Hakk’a çevirmek için de, tevbe ve istiğfar ile sağlam bir başlangıç yapmak gerekir. Sūflilerin bu bakış açısına göre yüzü yıkamak, tevbe ve istiğfar suyu ile, dünyaya yönelişi bırakmayı ve yersiz konuşmayı terk etmeyi de sembolize eder.⁴⁷

Abdest alan kimsenin, yüzünü yıkadıktan sonra alışık olduğu ve ünsiyet ettiği dünyalık şeylerden yüz çevirmesi gerekir.⁴⁸ Bu sayede gaflet uykusundan uyanan kişi, yüzünü yıkamanın, nefsin kötü sıfatlarını faydalı ilim ile yıkamak; böylece süflî benliği yok etmek ve mâsivâ tozunu can yüzünden silmek demek olduğunu idrak eder.⁴⁹

Abdest almak sıradan bir temizlik olmadığına göre, abdest alırken yüzün yıkanması da böyledir. Şu halde, abdest esnasında yüzü yıkarken ondaki mezkur manaları idrak edebilmek ve bu tefekkürü desteklemek için bu esnada, “*Mevlâm! Senin dostlarının yüzlerinin ağaracağı gün, yüzümü ağart, o sırada benim yüzümü kara çıkarma*”⁵⁰ duası okunabilir.

1.1.3. Baş Mesh Etmek

Abdest alırken bazı organların yıkanması, maddî temizlik de sağladığı için bu durum, abdest uzuvlarını yıkamanın sembolik manaları olduğu tezini ortaya koyan mutasavvıfların işlerini güçleştirebilir. Ancak ibadetlerin bir kısmının tamamı veya bazı rükünleri ilk bakışta bu pratik neticeleri sağlamaz. Örneğin

⁴⁴ Uludağ, *İnsan ve Tasavvuf*, s. 20.

⁴⁵ Demirci, *İbadetlerde Manevi Boyut*, s. 30.

⁴⁶ Demirci, “*İbadetlerin İç Anlamı*”, s. 12.

⁴⁷ Bursevî, *Şerhu Şuabi'l-İman*, s. 106.

⁴⁸ Hucvîrî, *Keşfü'l-Mahcûb*, s. 427.

⁴⁹ Câhidî, *Kitâbu'n-Nasîha*, vr. 22b.

⁵⁰ Demirci, “*İbadetlerin İç Anlamı*”, s. 10.

hacda şeytan taşlamak veya tavaf etmek, bu kabildendir. Yukarıda da belirtildiği üzere, teyemmüm yapmakla da herhangi bir maddî temizlik elde edilmez. Ancak teyemmüm, dinen önemli bir hükmî temizlik sağlar. Bu örnekler, bazı ibadetlerin veya ibadetlerdeki bazı rükünlerin, sembolik değeri ve anlamları olduğu hususunu ortaya koymada önemli göstergelerdir. Abdest esnasında bazı organlar yıkanırken bazılarının mesh edilmesi de bu kategoridedir. Zira mesh etmekle tam bir zâhirî temizlik sağlanmaz. O halde bu tür rükünlerin, birtakım farklı anlamları da olmalıdır.

Sûfiler, abdest ayetini açıklarken mevzubahis sembolizme çokça yer verirler. Kâşânî'ye göre abdest ayetindeki (yıkamak ve mesh etmek gibi) ifadelerle, hidayet nuru ile (Nûru'l-Hüdâ), kalpteki kiri ve bu dünyaya karşı duyduğu sevgi tarafından kıskırıtılan istikrarsızlık tozunu silkelemek için, ruh tarafını ovalamak kastedilmiştir. Zira kalbin iki yönünden birisi ruha dönüktür ki, burada "baş" ile temsil edilmiştir.⁵¹ Yani kişi başını mesh etmekle, ruhunu arındırmayı da hedef almıştır.

Kalbin ruha dönük tarafı olarak kabul edilen başı mesh etmek, Cahidi'ye göre, Allah Teâlâ'nın ateşiyle yanıp tutuşmak anlamını⁵² temsil eder. Başı mesh etmeyi Allah aşkı ile yorumlayanlara göre, Allah aşkı tanımayan bir kimsenin, ellerini ıslatıp başına götürmesinin de fazla bir anlamı yoktur. Evrende ontolojik olarak var olan her varlığın kendisine göre bir enerjisi vardır. İnsanın etrafına yaydığı, "aura" olarak isimlendirilen enerji ise, onun başının üzerindedir. Câhidi'nin de, başın hakiki anlamda mesh edilmesini Allah aşkı ile yorumlaması, bu enerjiye telmihte bulunmak amacıyla olabilir. Eğer insanda var olan bu enerji (Allah aşkı) olumlu ve geniş ise bu onun abdestteki meshi gibidir. Eğer böyle bir şey yoksa o zaman zaten başını mesh etmenin maddi anlamının dışında başka bir değeri de yoktur demektir.⁵³

İsmail Hakkı Bursevî (ö. 1137/1725), bu konuda biraz daha farklı bir yaklaşıma sahiptir. Ona göre başı mesh etmenin manası, nefsi kurban etmektir. Çünkü baş yerinde durdukça, şehitlik gerçekleşmediği gibi; nefis durdukça da büyük cihâd gerçekleşmez.⁵⁴ İbadetlerin hakikatini anlamak isteyen kişi için de böyle bir fiil, onun nefsini kurban etmeye hazır olduğunun, sembolik ifadesidir.

Zâhirde sade bir uygulama olan başın mesh edilmesinin bâtinî anlamda temsil ettiği bu derin manaları hissetmek için, kişinin başını mesh ederken

⁵¹ Pierre Lory, *Kâşânî'ye Göre Kur'ân'ın Tasavvufî Tefsiri*, Çev. Sadık Kılıç, İnsan Yay., İst., 2001, s. 105; Kalbin diğer yönü nefse ve nefsi kuvvetlere dönüktür. *A.g.e.*, Aynı yer; Bu yönden kastedilen şeyden ise ayrıca bahsedilecektir.

⁵² Cahidi, *Kitâbu'n-Nasîha*, vr. 23a.

⁵³ Kızıl, "*Câhidî Ahmed Efendi'nin Abdest, Namaz ve Hac İbadetlerine Dair Bazı Bâtinî Yorumları*", s. 154.

⁵⁴ Bursevî, *Şerhu Şuabi'l-İman*, s. 106.

işlerini Hakk'a teslim etmesi gerekir.⁵⁵ Bu esnada, “Allahım! Rahmetine büründür. Üzerime feyizlerini indir. Senden başkasına ait gölgenin bulunmayacağı günde beni gölgende gölgelendir”⁵⁶ duasını okuması, onun tefekkürünü derinleştirebilir.

1.1.4. Ayakları Yıkamak

Dinin zâhirî emirleri batına raptedildiği için, her bir fiilin iç anlamı mevcuttur. Sûffiler, abdestin son rüknü olan ayakları yıkamayı da, bu anlayışla yorumlanmıştır. Buna göre abdestte ayaklarını yıkamak Hakk'dan gayrı bir yerde ikamet etmemek anlamındadır. Bu nedenle abdestte ayaklarını görünen kirlerden temizlerken, kalben de Hakk'dan gayrı yerde ikamet etmemeye niyet etmelidir.⁵⁷ Buradaki ikamet kelimesinden kasıt mecazîdir. Yani ayakları yıkamak, Allah Teâlâ'nın yasakladığı yerlere gitmemek ve dünyanın ziynet ve lezzetlerine karşı yürümek anlamına gelir.⁵⁸

Abdestte ayakları yıkamayı farklı bir yaklaşımla ele alan Bursevî'ye göre abdestin bu rüknü, yaradılış çamurunun ve bencilliğinin giderilmesi manasına gelir.⁵⁹ Yorumlar görünüşte farklı olsa da neticede ayakları yıkamakla, kalbin meyletme ihtimali olan bazı hatalarını bertaraf etmenin amaçlandığı dikkat çekmektedir. Yani her iki durumda da, ayakları yıkarken Hakk yolunda bulunma gayretinin pekiştirilmesi gerektiği⁶⁰ belirtilmiştir.

Başı mesh etmenin iç anlamından bahsedilirken, kalbin ruha dönük olan tarafının, baş olduğu belirtilmişti. Kalbin bir de nefse ve nefsi kuvvetlere dönük tarafı vardır ki o da ayaklardır.⁶¹ Bu durumda ayakları yıkamak, nefsi, süflî arzularından arındırma ameliyesi olarak da değerlendirilebilir. Abdest alan kişinin, ayaklarını yıkarken, “Rabb'im! Ayaklarımı doğru yolda sabit kıl, beni senin yolundan ayırma”⁶² duasını okuması, bu manaları hissetmesine yardımcı olur.

1.1.2. Abdestin Sünnetlerinin İç Anlamı

Abdestin farzlarının dışında, abdest alırken diğer bazı organların yıkanması veya mesh edilmesi, sünnettir. Tasavvuf düşüncesinde, ibadetlerin farzları gibi sünnetlerinin de iç anlamlarından bahsedildiğine göre, sûffilerin abdestin sünnetlerinin iç anlamlarıyla ilgili yorumlarından da kısaca söz etmek yerinde olacaktır.

⁵⁵ Hucviri *Keşfü'l-Mahcûb*, s. 427.

⁵⁶ Uludağ, *İnsan ve Tasavvuf*, s. 20.

⁵⁷ Hucviri, *Keşfü'l-Mahcûb*, s. 427.

⁵⁸ Cahidi, *Kitâbu'n-Nasîha*, vr. 23a.

⁵⁹ Bursevî, *Şerhu Şuabi'l-İman*, s. 106

⁶⁰ Bkz. Demirci, “İbadetlerin İç Anlamı”, s. 13.

⁶¹ Lory, *Kâşânî'ye Göre Kur'ân'ın Tasavvufî Tefsiri*, s. 105.

⁶² Demirci, “İbadetlerin İç Anlamı”, s. 10.

Abdestin sünnetlerinden birisi olan ağza su alıp vermek, sûfilere göre, kalbi temizlemek olarak yorumlanmıştır.⁶³ Aslında abdestte yıkanan tüm organlarla ilgili bâtinî manalar, o organla işlenebilecek günahlardan arınmayı temsil eder. Bu düşünceden hareketle ağza su almak da, haram lokmadan uzak durmak ve dili malayani şeylerden muhafaza etmek olarak değerlendirilmiştir.⁶⁴ Bu nedenle, ağza su alınırken, onunla boş şeyleri anmamaya azmetmek gerekir.⁶⁵

Sûfî düşünceye göre, abdestte ağza su almak, kişinin ağzı ile yapabileceği iki büyük yanlıştan korumaya yönelik manalar içerir. Bunlardan birincisi, her türlü kötü sözü önlemek; ikincisi ise haram olan herhangi bir şeyin ağız yoluyla vücuda girmesini engellemektir. Ağza su alırken bu manaları tefekkür etmek için, abdest alan kişiye, ağzını yıkama anında, “Allah’ım! Kur’ân’ı okumam ve seni çok anmam için bana yardımcı ol”⁶⁶ duasını okumak tavsiye edilir.

Abdest esnasında sünnet olarak yapılan fiillerden bir diğeri, burna su almaktır. Mutasavvıflara göre abdest alırken burna su almak, burnunu dünyanın her türlü haram kokularından uzak tutup, gelen her kokuyu gönül burnu ile koklamak ve Rahman’ın kokusuna ulaşmak⁶⁷ manalarına gelir.

Abdest alırken her organın yıkanmasında farklı ifadelerle yapılan dualar, ruhun abdestle manevi olarak temizlenmesine yardımcı birer unsurdur.⁶⁸ Burna su alınırken de, bu düşünce ile “Allah’ım! Cehennem kokusunu benden uzaklaştırıp, bana cennet kokusunu koklat”⁶⁹ duası okunabilir.

Abdestte sünnet olarak yapılan kulakları mesh etmenin, tasavvuf düşüncesinde, Allah’ın yasakladığı sözleri duymaktan sakınmak ve gönül kulağını, manevî âlemden gelen feyizlere açmak gibi bâtinî anlamları temsil ettiği⁷⁰ kabul edilir.

Kulak bir duyu organıdır ve insan, onunla iletişim kurar; onun algıladığı seslerle ruh dünyasına şekil verir. Eserinde yukarıdaki görüşe yer veren Câhidî’nin kullandığı, “gönül kulağı” şeklinde bir ifade, bu açıdan çok önemlidir. Çünkü bu tür bâtinî kavramların farkında olmadığı için abdestin derinliklerine inemeyen kişi, Rahman’a ulaşma konusunda da büyük güçlüklerle karşılaşır.⁷¹

Kulakları ile günaha girmemek üzere karar alıp, abdestte kulaklarını mesh etmek suretiyle, gönül kulağını açmak isteyen kişinin, kulaklarını mesh ederken

⁶³ Esmâ Sayın Ekerim, *Namaz ve Karakter Gelişimi*, İnsan Yay., İst., 2006, s. 40.

⁶⁴ Câhidî, *Kitâbu’n-Nasîha*, vr. 23a.

⁶⁵ Demirci, “İbadetlerin İç Anlamı”, s. 12

⁶⁶ Uludağ, *İnsan ve Tasavvuf*, s. 20.

⁶⁷ Câhidî, *Kitâbu’n-Nasîha*, vr. 23a.

⁶⁸ Bkz. Demirci, “İbadetlerin İç Anlamı”, s. 11.

⁶⁹ Demirci, *İbadetlerde Manevî Boyut*, s. 30.

⁷⁰ Câhidî, *Kitâbu’n-Nasîha*, vr. 23a.

⁷¹ Bkz. Kızılar, “Câhidî Ahmed Efendi’nin Abdest, Namaz ve Hac İbadetlerine Dair Bazı Bâtinî Yorumları”, s. 155.

şu duayı okuması tavsiye edilir: “Allah’ım! Beni söz dinleyip, sözün en güzeline uyanlardan kıl; iyilerle birlikte cennete çağırın sesi işitmemi nasip et!”⁷²

Sûfî düşünceye göre abdest alırken boynu mesh etmek ise, elest bezminde “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” diye seslenen Hakk Teâlâ’ya, tüm ruhların “evet” demelerinin⁷³ farkında olmak ve ahde vefa göstermek anlamındadır.⁷⁴

Yukarıdaki değerlendirmeye göre abdestte boynu mesh etmek, insanın daha ruhlar âleminde Allah’a verdiği sözü, boynuna aldığı bir ahit ve emanet olarak görmesi anlamına gelir. Böylece kişinin abdest sırasında boynuna elini götürmesi, bu emanete sadakatin devam ettiğini gösterir.⁷⁵

Abdest alırken boynunu mesh eden kişinin bu manaları idrak etmesi ve “elest bezmi”nde verdiği söze sadık kalmanın mükâfatını tam alabilmesi için, “Allah’ım! Boynumu cehennem ateşinden azat et. Boynuna ip ve zincir takılanlardan olmaktan sana sığınırım”⁷⁶ duasını okuyarak tefekkürünü pekiştirmesi tavsiye edilir.

Abdestin yukarıda zikredilmeyen sünnetlerinin de, kendine has bazı bâtnî yorumları mevcuttur. Örneğin abdest alırken organların üçer kez yıkanması bu ümmete ait bir özelliktir. Eski ümmetlerin, abdest organlarını ikişer kez yıkadıkları rivayet edilir. Hz. Muhammed’in (s.a.s) ümmetinin bu şekilde yapması abdestin, Allah’tan başka her şeyden ayrılıp, Allah’a dua ile buluşmaya delalet etmesi ile ilgilidir. Her şeyden ayrılmak ise varlık, sıfatlar ve davranışlar olmak üzere üç mertebede gerçekleşir. Abdest organlarının üçer kez yıkanması da, bu üç mertebeyi sembolize eder.⁷⁷

Mutasavvıflara göre abdestin bazı dereceleri vardır. Bu dereceler, abdest alan kişinin, abdestteki sırları idrak etme seviyesine göre değişir. Gönül ehli kimselerin beş mertebe olarak kabul ettiği abdestin dereceleri ve bunlardan doğacak olan sonuçlar, dıştan içe doğru şu şekildedir:

1- Ruhun Abdesti: Ruhu hayvanlık seviyesine ait bilgisizlikten ve Allah’tan gayrı şeyleri görme gafletinden arındırmaktır. Bunu başaran kişide, Allah’ı müşâhede istîdâdı gelişir.

2- Sırrın Abdesti: “Sır” kelimesinden kastedilen, ruhun ruhudur. Onun abdesti ise, riya, gurur, baş kaldırma tutkusu ve aşırı dünya isteği gibi

⁷² Uludağ, *İslâm’da Emir ve Yasakların Hikmeti*, s. 76.

⁷³ *Araf*, 7/172-173.

⁷⁴ Câhidî, *Kitâbu’n-Nasîha*, vr. 23b.

⁷⁵ Bkz. Kıziler, “*Câhidî Ahmed Efendi’nin Abdest, Namaz ve Hac İbadetlerine Dair Bazı Bâtnî Yorumları*”, s. 155.

⁷⁶ Uludağ, *İnsan ve Tasavvuf*, s. 20.

⁷⁷ Bursevî, *Şerhu Şuabi’l-İman*, s. 106.

ihtiraslardan arınmaktır. Sır, bu kirlerden arınırsa ahireti sever ve kanaat ve tevekkülü öğrenir.

3- Kalbin ve Gönlün Abdesti: İki yüzlülük, bozgunculuk ve kötü ahlâktan uzak durmaktır. Abdestle, büyülenme, çekememezlik ve düşmanlık duyguları yıkansa, sırasıyla tevazu, iyilik ve Allah sevgisi doğar.

4- Dilin Abdesti: Dilin yanlışları olan yalan, iftira, boş söz ve kusur araştırmak gibi hatalardan arınmaktır. Yalan yıkanırca doğruluk ve vefa; iftira ve itham yıkanınca sevgi; faydasız sözler bırakılınca Allah'ın adını anmak; kusur araştırma bırakılınca da, hoşgörü ortaya çıkar.

5- Zâhirin Abdesti: Namaz abdesti olarak alınan abdesttir. Ancak, sonuçları itibarıyla, abdest alan kişinin yüzünü yıkaması, mahşerde yüzün nurlu olmasına vesile olur. Kolunu yıkayınca cömertlik nurları hâsıl olur. Ayrıca, amel defterinin sağ tarafından verilmesi gibi bir lütfâ mazhar olur. Ayağını yıkayınca da engellerden kolayca geçme imkânı olur. Bu manada bir abdest alış, Allah'a yaklaşmayı ve O'na kavuşmayı sağlar.⁷⁸

Abdestin bâtinî manalarını idrak edip, abdestle Allah'a yakınlaşmak ve kavuşmak isteyen kimsenin dikkat etmesi gereken birtakım hususlar vardır. Kul, bunun için öncelikle, uzuvlarını huzur-ı kalp ile yıkamalıdır. Çünkü bu şekilde alınan abdestten sonra kılınan namaz da huzurlu olur. Fıkıhta abdestin edepleri arasında zikredilen bu maddelerden bir diğedi, devamlı abdestli bulunmaya çalışmaktır. Çünkü abdest silah gibidir ve organları abdestli olan kişinin, abdest silahı elinde olduğu müddetçe kapısını şeytan çalamaz. Bu konuda yapılabilecek önemli bir başka husus da, suyu israf etmeksizin kullanmaktır.⁷⁹ Abdesti bu bilinçle alan kişiye, onun derunundaki manalar, zamanla daha çok açılacaktır.

2. Gusül (Boy) Abdestinin İç Anlamı

Gusül abdesti, “*hades*” olarak adlandırılan hükmî kirden arınmanın ikinci şeklidir. Yukarıda zikredildiği üzere, hükmî kirlerden arınmanın ilk şekli olan abdeste “*küçük temizlik*” (tahâret-i suğrâ) denilirken; boy abdesti almak suretiyle yapılan hükmî temizliğe ise “*büyük temizlik*” (tahâret-i kübrâ) adı verilir.⁸⁰ Bir ibadet olması itibarıyla gusül abdesti, cünüplük hali olarak kabul edilen durumlardan herhangi biri ortaya çıktıktan sonra farz olan; sırasıyla ağza, burna su almak ve tüm vücudu yıkamak suretiyle yapılan temizliğin adıdır.⁸¹

⁷⁸ Hazîni, *Cevâhiru'l-Ebrâr*'dan naklen bkz. Demirci, “*İbadetlerin İç Anlamı*”, s. 12.

⁷⁹ Sühreverdî, *Avârifü'l-Maârif*, s. 369–370; Abdestin edepleri bölümünden sayılabilecek bu maddeleri çoğaltmak mümkündür. Ancak bunlar, çalışma konumuzu doğrudan ilgilendirmediği için, burada daha fazla detaya girme gereği görmedik.

⁸⁰ Bkz. Dihlevî, *Hüccetullâhi'l-Bâliğa*, c. I. s. 263.

⁸¹ Bkz. Şentürk-Yazıcı, *İslâm İlmihali*, s. 104–105.

Gusül abdestinde, ağız ve burun dâhil olmak üzere, tüm vücudun yıkanması, kişiye vücudunu temizleme imkanı sağlar. Ancak ibadet niyetiyle yapılan temizliğin bu şekli, önemli bir manevî arınmayı da beraberinde getirir ve kişiyi cünüplükten kurtarır. Boy abdestinin bu özelliği, tasavvuf erbabını, bu ibadetin zımında gizli olan derûnî manaları araştırmaya sevk etmiştir.

Boy abdesti, kişiyi hükmî kirlerden temizlediği için, temsil ettiği manalar itibarıyla, namaz abdesti ile büyük oranda örtüşür. Örneğin abdeste sünnet, gusülde farz olarak yapılan, ağza ve burna su almanın iç anlamları birbirine benzemektedir. Haddizatında, namaz abdestinde yıkanan organların tamamı gusülde de yıkanmaktadır. Her iki abdestte de ortak olan manaları, abdestin iç anlamını işlerken belirttiğimiz için, burada sadece guslün temsil ettiği diğer manalardan bahsetmek daha uygun olacaktır. Guslü, abdestten ayıran en belirgin vasıf ise, gusülde tüm vücudun yıkanmasıdır.

Cinsel ilişki esnasında insan, nefsî-bedenî zevklere ve cismânî hazlara dalar. Bu suretle onun nefsi kirlenir. Ne var ki insan hayatının yegane amacı, maddî hazlar değildir. Cinsel haz, neslin devamı için bir araçtır. Orada takılıp kalan bir kişi, insanın ruhî-manevi yönünü göz ardı etmiş olur. O hazda takılıp kalan kimsenin nefsinin kirlenmesi söz konusudur. Kirlenen nefis ise, “*yukarı âleme*” ilgi duymaz. Uzun süre kendini tamamıyla manevi hayata veren bir kimsenin, aniden dünyevî hayata yönelmesi uyumsuzluğa nasıl yol açıyorsa, bütünüyle bedenî ve dünyevî zevklere dalan bir kimsenin birdenbire manevî ve rûhânî hayata yönelmesi de aynı şekilde, uyumsuzlukla sonuçlanabilir. Bundan dolayı, bu geçişlerin tedricî olarak yapılması gerekir. Abdest ve boy abdesti, bu geçişleri düzenlemekte ve kolaylaştırmakta bir araç olur.

Bayılan ve fenalaşan bir kimsenin su ile serinletilerek kendine gelmesi gibi, cinsî ilişki esnasında kendinden geçen, ruhundan uzaklaşan ve melekler âleminde ayrı düşen kimse de yıkanarak kendine gelir, o âleme geri döner.⁸²

Boy abdesti almayı gerektiren şey, cünüplüktür. Cünüplük de, ya dış dünyada ve uyanık halde gerçekten yahut rüyada manen cima’ yapmakla meydana gelir. Onunla gelen hazzın bedeninin tüm cüzlerine yayılması ve insanı gafflete sevk etmesi imkan dahilindedir. Esasında insanın fitrat itibarıyla en çok lezzet aldığı iki şey de, yemek ve cima’dır. (Bazıları buna uykuyu da ilave ederler.) Bu yüzden, midenin ve fercin isteklerini gidermeye “*etyabân*” yani iki hoş şey denir. Bu açıdan bakıldığında cünüpken yapılması farz olan gusül abdestinin hikmetlerinden birisi olarak, gusülle insanın bedenî hazlardan başka hedeflerinin olduğunu düşündürüp, bu hale takılıp kalmasının önüne geçmekten

⁸² Bkz. Uludağ, *İslâm’da Emir ve Yasakların Hikmeti*, s. 77; Ayrıca bkz. Demirci, “*İbadetlerin İç Anlamı*”, s. 13-14.

bahsedilebilir.⁸³ Bu yönüyle gusül abdesti, insanı cünüplük hali ile beraber gelen gaflet halinden kurtaran bir vesiledir. Maddî hazlardan gusül ile ayrılan kişi, adeta yeni bir bedenle manevî gafletten de arınır ve bilincini tazeler.

Boy abdestinin gafletten koruma veya Hakk'a yaklaştırma anlamıyla gusül abdesti alması gereken kişi anlamındaki "*cünüp*" kelimesi arasında bir bağ vardır. Cünüp, gerçekte Hakk'tan uzak olan kimsedir. Onun bu halden temizlenmesi, isyandan tevbe etmek, başkaları hakkında menfi düşünmemek ve Allah Teâlâ'nın dışındaki şeylere yönelmeyi bırakmakla olur.⁸⁴

Hz. Peygamber'in, "*Bana dünyadan üç şey sevdirdi; güzel koku, kadın ve gözümün nuru namaz*"⁸⁵ mealindeki hadisini açıklayan Muhyiddin Arabî (ö. 638/1240), bu hadisle gusül abdesti arasında bir bağ kurar: İbn Arabî'ye göre insan dahil her şey Allah'ın tecellisidir. Bu bakımdan insanın bir kimseyi sevmesi, gerçekte -tecellisi olduğu- aslını sevmesidir. Esasen en çok sevilmesi gereken de Allah'tır.

Hadisteki ifadeye göre, Allah'ın sevdirmesi ile erkek, kadına veya kadın, erkeğe ilgi duyacaktır. Bu sevginin son noktası kavuşmadır. Maddî ve bedenî unsurlar söz konusu olduğu için de, kavuşmanın son noktası cinsel yakınlaşmadır. Her iki taraf da birbirini sevip, sonunda bu manada kavuşmayı istedikleri için, nüzûl esnasında şehvet duygusu tüm varlıklarına yayılır. Böylece adeta erkek kadının, kadın da erkeğin bedeninde ve şehvet duygusunda fani olurlar. Cinsel haz tüm vücudu sardığından dolayı, gusül sırasında tepeden tırnağa yıkanmak farz olmuştur. Erkek ve kadın, bu duyguyu birlikte paylaştıkları için, her ikisinin de temizlenmesi gerekir.

Allah Teâlâ kullarının, ne şekilde olursa olsun, kendisinden başkasına yönelmesinden hoşlanmaz. Bu, bir nevi ilâhî kıskanmadır. Bu itibarla insanların, kendisi dışındaki maddî şeylerden zevk duymalarını istemez. Bu nedenle erkek ve kadının cinsî duyguyla birbirlerinde fani olmalarının etkisinden kurtulup, Hakk'a bakmaları ve O'na dönmeleri için, başkasıyla tat alma düşüncesinden doğan cünüplükten, onları temizlemek istemiştir. Böylece, her şeyin aslı ve gerçek varlık olan kendisini hatırlamalarına ve O'na dönmelerine imkân hazırlamış olmaktadır.⁸⁶

Gusül abdesti alan kimse, vücudunu yıkadığı esnada, tüm vücudu ile hissettiği dünyevî zevklere mübtela olmaması gerektiğini öğrenir. Bu tefekkür ile

⁸³ Bkz. Bursevî, *Şerhu Şuabi'l-İman*, s. 108

⁸⁴ Bkz. Bursevî, *Şerhu Şuabi'l-İman*, Aynı yer.

⁸⁵ Nesâî, *İşretü'n-Nisâ*, s. 1.

⁸⁶ İbn Arabî, Ebû Bekir Muhyiddin Muhammed b. Ali, *Fusûsü'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, I-IV, Çev., A. Avni Konuk, Haz., Mustafa Tahralı -Selçuk Eraydın, Dergah Yay., İst., 1987, c. IV, s. 321-343.

yapılan gusül, dünya sevgisinden ve gafletten arındıran önemli bir vasıta halini alır.

KAYNAKÇA

- Ankaravî, İsmail, *Minhâcü'l-Fukarâ*, Haz. Safi Arpaguş, Vefa Yay., İst., 2008.
- Bursevî, İsmail Hakkı, *Şerhu Şuabî'l-İman, (İman Esaslarına Tasavvufî Bir Bakış)*, Haz. Yakup Çiçek, Dâr ul Hadis Yay., İst., 2000.
- Câhidî, Ahmed Efendi, *Kitâbu'n-Nasîha*, Süleymaniye Ktp., İbrahim Efendi Bölümü, nr. 350, vr. 1a-45b.
- Çakmakçoğlu, Mustafa İbn Arabî'ye Göre İbadetlerin Manevî Yorumları, İnsan Yay., İst., 2011.
- Demirci, Mehmet, *İbadetlerde Manevi Boyut*, Mavi Yay., İst., 2004.
- _____, "İbadetlerin İç Anlamı", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Dergi*, Sayı, 3, Ankara, 2000, s. 9-30.
- Dihlevî, Şah Veliyullah Ahmed b. Abdirrahman, *Hüccetullâhi'l-Bâliğa*, Çev. Mehmet Erdoğan, I-II, İz Yay., İst., 2002.
- El-Gazzâlî, Ebu Hâmid Muhammed b. Muhammed, *İhyâu Ulûmi'd-Din*, Çev., A. Müftüoğlu, I-IV, Tuğra Yay., İst., 1989.
- Geylânî, Abdülkâdir, *Sırru'l-Esrâr*, Ter. Mehmet Eren, Gelenek Yay, İst, 2006.
- El-Hucvirî, Ali b. Osman el-Cüllâbî, *Keşfü'l-Mahcûb, (Hakikat Bilgisi)*, Haz., Süleyman Uludağ, Dergah Yay., İst., 1996.
- İbn Arabî, Ebû Bekir Muhyiddin Muhammed b. Ali, *Fusûsü'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, I-IV, Çev., A. Avni Konuk, Haz., Mustafa Tahralı – Selçuk Eraydın, Dergah Yay., İst., 1987.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd, *es-Sünen*, I-II, İst., 1992.
- Kelâbâzî, Ebûbekir, *Ta'arruf (Doğuş Devrinde Tasavvuf)*, Haz., Süleyman Uludağ, Dergah Yay., İst., 1992.
- Kıziler, Hamdi, "Câhidî Ahmed Efendi'nin Abdest, Namaz ve Hac İbadetlerine Dair Bazı Bâtınî Yorumları", *Tasavvuf, İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Sayı, 17, Ankara, 2006, ss.151-159.
- Lory, Pierre, *Kâşânî'ye Göre Kur'an'ın Tasavvufî Tefsiri*, Çev. Sadık Kılıç, İnsan Yay., İst., 2001.
- El-Mekkî, Ebû Tâlib, *Kütü'l-Kulûb (Kalplerin Azağı)*, I-IV, Haz. Muharrem Tan, İz Yay., İst., 2004.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyin b. el-Haccâc el-Kuşeyrî, *el-Câmiu's-Sahîh*, I-III, İst., 1992.
- Nesâî, Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şuayb, *es-Sünen*, İst., 1992.
- Özelsel, Michaela Mihriban, *Halvette 40 Gün*, Çev. Petek Budanur Ateş, Kaknüs Yay., İst., 2002.
- Sami, Şemseddin, *Kâmûs-i Türkî*, Çağrı Yay., İst., 1996.
- Sayın Ekerim, Esmâ, *Namaz ve Karakter Gelişimi*, İnsan Yay., İst., 2006.
- Schimmel, Annemarie, *Tanrı'nın Yeryüzündeki İşaretleri*, Çev. Ekrem Demirli, Kabcacı Yay., İst. 2004.
- _____, *Tasavvufun Boyutları*, Çev. Yaşar Keçeci, Kırkamber Ktp. Yay., İst., 2000.
- Sühreverdî, Ebû Hafs Şihâbuddin Ömer, *Avârifü'l-Maârif (Tasavvufun Esasları)*, Çev. Hasan Kamil Yılmaz-İrfan Gündüz, Erkam Yay., İst., 1989.
- Şentürk Lutfi - Yazıcı Seyfettin, *İslâm İlmihali*, D.İ.B. Yay., Ankara, 2003.
- Uludağ, Süleyman, *İslâm'da Emir ve Yasakların Hikmeti*, T.D.V. Yay., Ankara, 2003.
- _____, *İnsan ve Tasavvuf*, Mavi Yay., İst., 2001.